

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 11 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL, April 2019

DOI Number 10.9737/hist.2019.737

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 21.02.2019 – Kabul Tarihi: 06.03.2019

Atf Künyesi: Abdullah Saydam, “Algı Yönetimi İle Darbe Yapmak: 1807-1808 Yıllarında İstanbul’da Siyasî Kargaşa”, *History Studies*, 11/2, Nisan 2019, s. 727-748.

Algı Yönetimi İle Darbe Yapmak: 1807-1808 Yıllarında İstanbul’da Siyasî Kargaşa

*To Make Coup with Perception Management:
Political Chaos in Istanbul in the 1807-1808*

Prof. Dr. Abdullah SAYDAM

ORCID No: 0000-0003-0882-5421

Erciyes Üniversitesi - Kayseri

Öz: 1807-1808 yıllarında İstanbul’da tam anlamıyla bir kaos ortamı vardı. Orta ve Kuzey Balkanlardaki isyan ve savaşa rağmen İstanbul’da bazı bürokratlar, din adamları ve askerler hükümet darbesi yaptılar. Amaçları başarılı bir performans gösteren ve Nizâm-ı Cedîd denilen yenilikleri ortadan kaldırmaktı. Çünkü bu yenilikler sırasında bazılarının çıkarları zarar gördü. Hükümetin kötü görünmesini sağlamak için, günlerce nefret ve intikam duygusuyla karalamak, yalan söylemek ve dedikodu yapmak için çalıştılar. Sonunda Kabakçı Mustafa liderliğinde darbe gerçekleşti. Bunu yeni darbeler takip etti. Böylece İstanbul aylarca devam eden kaos ortamına sürüklendi. Bu sürede iki sultan, onlarca üst düzey yönetici ve binlerce insan öldürüldü. Bu çalışmada, bu yıllarda İstanbul’daki siyasi durum birincil ve ikincil kaynaklarla incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul’da isyan, Kabakçı Mustafa isyanı, Alemdar Mustafa Paşa, Yeniçeri-ulema ittifakı

Abstract:

There was a complete chaos in Istanbul in the 1807-1808. Despite the rebellion and war in the central and northern Balkans, some bureaucrats, the ulema and the Janissary made a coup in Istanbul. Their aims was to eliminate the reforms called Nizam-i Cedid which showed a successful performance. Because during these reforms, the interests of some were damaged. In order to make the government look bad, they worked for days to slander, lie and gossip with a sense of hatred and vengeance. Finally, a coup took place under the leadership of Kabakçı Mustafa. This was followed by new coups. Thus, Istanbul was dragged into chaos atmosphere for months. During this period, two sultans, dozens of senior administrators and thousands of people were killed. In this study, the political situation in Istanbul in these years was examined with primary and secondary sources.

Keywords: Rebellion in Istanbul, Kabakçı Mustafa rebellion, Alemdar Mustafa Pasha, The Janissary –the ulema alliance

Giriş

XIX. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden olan Ahmed Cevdet Paşa (1822-1895), Nizâm-ı Cedîd hareketinin bir isyanla son bulmasına hayıflanmakta ve şöyle demektedir: “Sultan Selim’in vaz’ ettiği Nizâm-ı Cedîd usulü bilâ-fasıla ol vakitten berü muttasıl ve müteselsil gelmiş olsaydı Devlet-i Aliyye başka yol alır ve şimdi miknet ve satveti daha ziyâde olur idi.”¹ Söz konusu yeniliklerin yapılmaya çalışıldığı yıllarda Osmanlı’nın fizikî coğrafyası hâlâ olağanüstü genişlikte ve iştah kabartıcı idi. Bu yüzden bölge ile doğrudan ilişkisi olmayan konular da eninde sonunda devleti içine çekmekteydi. Ülkenin maruz kaldığı çok yönlü tehditlere karşılık artık eski düzenin uygulamaları ile hem ülke içerisindeki problemleri çözmek hem de dış dünyada meydana gelen gelişmelerle başa çıkmak mümkün değildi. Çözüm arayışları sürecinde Osmanlı yöneticilerinin buldukları formül *Nizâm-ı Cedîd* denilen kısmî ölçekteki askerî ve malî reformlardan ibaret idi.

Reformlara ağır sonuçlar doğuran Osmanlı – Rus ve Avusturya savaşları sonrasında teşebbüs edildi. Fransız İhtilâli ile başlayan ve Avrupa’nın önde gelen devletlerini çatışmaya sürükleyen ortamı, Osmanlı Devleti *rahat bir nefes alma dönemi* sayarak kendisine çekidüzen vermek için kullanmak istedi. Ancak muazzam coğrafyanın jeopolitik konumu çok geçmeden Avrupa’daki güç mücadelesini Doğu Akdeniz havzasına taşıdı. Fransa, İngiltere’yi cezalandırmak ve sömürgelerine giden en kısa yolu kontrol altına alabilmek için Mısır’ı işgal etti. Bu iş için görevlendirilen Napolyon’un, Mısır halkının direnişini önlemek için gerçek amacını gizleyerek, halifenin dostu olarak burada bulunduğunu belirtmesi tipik bir Makyavelist davranış olarak değerlendirilebilir. O yayınladığı beyannamenin bir yerinde şöyle demektedir: “Fransızlar halis Müslümanlardan sayılırlar. Bunun ispatı da şudur: Fransızlar, Hıristiyanları Müslümanlarla daima savaşa kıskırtan papanın taht kurduğu kızıl elmaya varıp tahrir etmişlerdir. Sonra Malta adasını alarak Müslümanlarla savaşı vaz geçilmez ve herkesin yapması gereken bir din borcu sayan şövalyeleri oradan kovup uzaklaştırdılar.”²

Kadim dost sayılan Fransa’nın bu hareketi İstanbul’da derin hayal kırıklığı meydana getirdi. Fransa ile yapılan savaşlarda İngiltere’nin desteği memnuniyetle karşılandı ve nihayet Fransız ordusu Mısır’dan uzaklaştırıldı. Fakat bu sefer de bölgeye İngilizler yerleştiler. Bâbîâli, İngiltere’yi Mısır’dan çıkaracak formüller üzerinde yoğunlaşmaya çalışırken Sırlar isyan etti. İsyân esnasında bir iç meseleye dayanmaktaydı. Bölge ahalisi şehir merkezlerinde ve kalelerde oturan yeniçeri dayılarının keyfi yönetimlerinden ve haksız yere aldıkları ağır vergilerden dolayı durumu İstanbul’a şikâyet ettiler. Bunu öğrenen dayılar, bazı Sırp ileri gelenlerini öldürdüler. Tepki gösteren Sırlar, yeniçerilere karşı silahlı mücadeleye başladılar (4 Şubat 1804). Başlangıçta bu harekete Müslüman halkın da ılımlı yaklaşması dikkat çekmektedir. Hükümet yeniçeri dayılarını cezalandırmasına rağmen Sırlar isyandan vazgeçemediler. Bu arada birtakım kaleleri de ele geçirdiler.³ Rusya ile Avusturya isyanının son bulması için Sırbistan’a da Eflak ve Boğdan gibi muhtariyet statüsü verilmesini teklif ettiler. Napolyon’un

¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C.VIII, Matbaa-i Amire, İstanbul 1292, s.241.

² Heyet, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.V, Güven Yayınevi, İstanbul 1971, s.2782. Benzer şekilde Fransa ile Rusya savaşı sürerken Müezzîn Osman imzasıyla Paris’te basılan ve Osmanlı memleketlerinde dağıtılan bir kitapta Fransızların, Osmanlıların dostu olduğu, Fransa’nın yanında yer alınması gerektiği türünden ifadeler yer almaktaydı. Sonraları kitabı Mısır’dan Fransa’ya kaçan bir Kıptî’nin yazdığı, Fransız hariciyesinde çalışan John Daniel Kieffer’in de Türkçe’ye tercüme ettiği anlaşılmıştır. Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi*, C.I, Haz.: Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı yayınları, İstanbul 2015, s.618-624. Cevdet, *Age*, VIII, s.184-185.

³ Yönetime göre Sırlar İngiltere, Rusya, Avusturya ve diğer devletlere güvenerek isyanı sürdürmekteydiler. *Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB), Hatt-ı Humâyûn (HH)*, 6418. Pek çok resmi belgede Sırp-Rusya ittifakından söz edilmesi de bu durumun hükümet nezdinde kesin bir kanaat oluşturduğunu göstermektedir. *HH*, 1341, 3014, 5495, 17165.

Avrupa'daki ilerleyişinin ortaya çıkardığı şartların kendi lehine olduğu düşüncesiyle Bâbüali teklifleri kabul etmedi. Bunun üzerine Sırp'ların ezilmemesi için Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti (1806). Bir Rus ordusu Eflak ve Boğdan'a girerken Karadağlılar da Sırp'ların yanında yer aldılar. 7 Mart 1807 tarihinde Belgrat asilerin eline düştü.⁴

Rus ordusunun Tuna'yı geçip güneye doğru ilerlediği esnada bölgede Osmanlı Devleti'nin doğru dürüst bir askerî gücü mevcut değildi. Zaten epey zamandan beri eyalet ve sancaklarda idare âyan denilen yerel yöneticilerin elinde olup bunlar çoğunlukla kişisel nüfuz ve çıkar peşinde koşarak birbirleriyle mücadele etmenin derindeydiler. Orduya asker istendiğinde ya emre itaat etmemişler ya da işe yaramaz, silah ve cephanesi eksik kimseleri göndermişlerdi.⁵ Dolayısıyla ilk aşamada Rus ordusuna karşı koymak Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa, Deliorman ve Dobruca Âyanı Pehlivan İbrahim Ağa gibi sınırlı sayıda yerel yöneticiye kalmıştı.⁶

Dramatik olan nokta İstanbul'da da bu tehdidi algılayabilecek ve gereğini yapacak liyakatli yönetici kıtlığı yaşanmakta oluşuydu. Nitekim ordunun İstanbul'dan yola çıkması ancak 12 Nisan 1807'de mümkün olabildi. Bin bir güçle Rumeli'ye doğru ilerlemeye çalışan Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa henüz cepheye varamadan İstanbul'da isyan çıktığı haberi karargâha ulaştı. Huzursuzluk, dağınıklık ve isyan havası askere hâkim olmuştu.

1. Algı Yönetimiyle İsyan Çıkarmak

Sultan III. Selim (1789-1807) padişah olduktan bir süre sonra, mevcut devlet düzeni ile ayakta kalmanın mümkün olmadığı bilinciyle mevcut düzene pek müdahale etmeden oldukça ılımlı düzeyde ıslahatlara yöneldi. Ancak bu bile tepkilerle karşılandı. En büyük tepki muhtelif sebeplerden dolayı buldukları mevki ve makamlardan uzaklaştırılan eski vezirler ile yeniçeri subaylarından gelmekteydi. Yapılan yenilikleri gözden düşürmek, yenilikçi devlet adamlarını karalamak, gerçek dışı beyanlarla halkın ve yenilikleri destekleyenlerin aklını karıştırmak, nihayet çalışmalarını engellemek amacıyla bir isyanın patlak vermesi için dedikodu ve fitne ortamı oluşturuldu. Günümüz ifadesiyle *algı yönetimi* gerçekleştirilerek isyana zemin hazırlandı. Zamanın dedikodu mekânı olan kahvehanelerde kaynağı, söyleyeni belirsiz laflar dilden dile dolaşıp bir zaman sonra adeta gerçekmiş gibi kabul edilerek tepkilere dayanak oluşturmaktaydı.

İnsanların algularını etkilemek için yapılan faaliyetleri şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

1.1. Şeriâtın elden gittiği yolunda propaganda yapılması

Osmanlı tarihi boyunca zaman zaman meydana gelen isyan ve ihtilâllerin gerekçesi olarak *şeriata aykırılık iddiasının* kullanıldığı görülmektedir. Camilerde vaizler, “Askere setre pantolon giydirip imanına hâlel getiren, önlerine muallim diye Frenkleri düşüren padişaha elbette Allâh tevfikini çok görür. Hâdimülharemeyn unvanına liyakati olmadığını bu suretle meydana çıkarır” demekteydiler.⁷ Bu konuşmaların etkisi altında kalan bazı yeniçerilerin Nizâm-ı Cedîd askerlerine kâfir muamelesi yaptıkları, bu askerî ocağa dâhil olmayı küfre girmekle eşdeğer gördükleri kaynaklarda zikredilmektedir. Özellikle yeni ocağın zaman içerisinde gelişip büyümesi Bektaşileri derin üzüntüye boğmuş, ocağı nefretle anmaya başlamışlardır. Hatta düşüncülük ve nefretleri o dereceye ulaşmıştı ki, bir Bektaşi neferine şaka

⁴ Selim Aslantaş, *Osmanlıda Sırp İsyanları*, Kitap yayınları, İstanbul 2007.

⁵ Hükümetin asker toplama çabaları ve karşılaştığı zorluklar hk. bkz. Mehmet Mert Sunar, “1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi’ni Çalışmaya Bir Giriş: Sefer İçin Asker Toplanması”, *History Studies*, C.X, S.3, April 2018, s.239-256.

⁶ Cevdet, *Age*, VIII, s.149-154.

⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.V, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1988, s.78.

yollu olarak “Nizâm-ı Cedîd olur musun?” diye sorulduğunda “Hâşâ! Moskov olurum, Nizâm-ı Cedîd olmam” şeklinde tepki gösterdiği görülmektedir.⁸

Bu bakış açısına sahip olan insanlar padişahı kâfirlerin âdetlerini benimsemekle, küfürle suçlamaktaydılar. “Ol vakit birçok devlet küskünleri dahi Nizam-ı Cedîd siyâsetinde ikbâl ve itibâr bulan ricâlî çekemeyüp mücerred anlara hased ve adavetlerinden nâşi Nizâm-i Cedî aleyhinde bulunarak yediçeri gayretini güderlerdi.”⁹ Meselâ Trabzon valisi iken isyan edip Rusya'ya sığınan Tayyar Mahmud Paşa mektuplarında şu türden ifadeler kullanmaktaydı: “Efendi, şimdi ne sipahi var, ne yeniçeri var! Cümlesi başı şapkalı Firenk oldu.” “Gariptir ki, elyevm libas-ı mahsusa-i kefere ile telebbüs olunması emr-i padişahi olup... Sultan Selim-i Salis gibi din-i Muhammedi'ye mugayir ve fukara ve ibadullaha hıyaneti zahir bir padişah...”¹⁰

Elbette şer'î hükümler ordunun güçlendirilmesi için yenilik yapılmasına engel değildi ama propaganda etkisini adım adım göstermekte gecikmedi. Tayyar Mahmud Paşa'nın Rusya'ya sığınması sorgulanmazken, onun padişahı ve yakınındaki kadroları sorgulaması asıl amacın şeriâtın korunması olmadığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte muhalifler son derece somut bir şey üzerinden şeriâta aykırılık iddiasını dile getirmekteydiler: Askere yeni tip üniforma giydirilmesi, ıslahatları yürütmek üzere yabancı ülkelerden getirtilen subayların varlığı. Bundan dolayı Allah'ın padişaha zafer vermeyeceğini ilan eden vaiz efendi, daha önceki mağlubiyetlerin neden gerçekleştiğini izah etmemekteydi ya da kendisine bu sorulmamaktaydı. Hükümet tarafından bu söylentilere zamanında, tutarlı ve etkili cevaplar verilemedi.¹¹ Böylelikle sürekli dilden dile aktarılan bu söylenti tartışmasız kabul edilmesi gereken bir bilgiye dönüşmüş oldu.

Devrin uleması çoğunlukla şeriâtın ne dediğine değil, kendi kişisel kaygı ihtiras ve menfaatlerine göre tavır takınmaktan geri durmadılar. Normal şartlar altında yapılan yeniliklerin şeriât açısından hükmünün ne olduğunu açıklamaları gereken ulema iken, onlar ortalık iyice karışınca kadar beklemişler; hatta bazıları bir isyanın meydana gelmesi için tahrik edici görevler üstlenmiş, yeniçerilerin ayaklanması üzerine de onlarla işbirliğine gitmişler, bu süreçte yer yer yönlendirici roller oynamışlardı.¹²

1.2. Rus savaşının anlaşılabilir çıkarıldığı iddiası

Rusları durdurmak için cepheye yeniçeri askeri sevk etmek gerektiğinde ortaya atılan iddia ise akıl alır gibi değildi. Güya devam etmekte olan Rus savaşının asıl amacının yeniçerileri bertaraf etmektir. Hatta çeşitli vesilelerle Sultan tarafından bir hayli cömertçe davranılarak ödüllendirilen Yeniçeri Ağası Pehlivan Hüseyin Ağa ordu cepheye doğru hareket etmekte iken; devletin ileri gelen yöneticilerini kastederek “Küffar kendü ordumuzdadır” şeklinde sözler söylediği gibi “İşbu seferimiz muvâza'adır. Garaz-ı aslı, yeniçeri zümresini ırgâm, belki idâm eylemektir” türünden sözler söylemekten geri durmamaktaydı.¹³

⁸ Âsım, *Age*, I, s.698; Fahri Ç. Derin, “Tüfengçi-başı Ârif Efendi Tarihçesi”, *Belleten*, C.XXXVIII, S.151, Temmuz 1974, s.381.

⁹ Cevdet, *Age*, VIII, s.189.

¹⁰ Karal, *Age*, V, s.79.

¹¹ Yapılan bu hatayı dikkate alan Sultan II. Mahmud, yıllar sonra askere fes giydirilmesi kararını alan heyette Şeyhülislâm ile birlikte çok sayıda din adamının olmasını sağlamış, alınan kararı onaylarken de “Asâkir-i mansurenin evkat-ı hamseyi eda ve din ve diyanetlerini öğrenmeleri pek gözdilecek şey olmakla ona göre her bâr bu hususta dahi dikkat ve ihtimam olunmasına bi'l-ittifak gayret-i tâm olunsun” diye emir vermiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Asâkir-i Mansûreye Fes Giydirilmesi Hakkında Sadr-ı Âzâmın Tahriri ve II. Mahmud'un Hatt-ı Hümayunu”, *Belleten*, C.XVIII, S.70, Nisan 1954, s.230.

¹² Osman Özkul, *III. Selim Döneminde Osmanlı Ulemâsı ve Yenileşme Konusundaki Tutumları (1789-1807)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996, s.316 vd.

¹³ Âsım, *Age*, I, s.605-606.

Rus ordusuna karşı Tuna nehrinin kuzeyine geçilmesine karar verildiğinde karşı çıkarak ağalarını öldürdükleri gibi Sadrazam ile diğer önde gelenlerin kaçmalarına sebebiyet vermişlerdi. Bu büyük ihaneti ise kendilerince meşru görerek şöyle demekteydiler:¹⁴

“Bizler, Sadr-ı a’zam Mektubcusunun Asitâne tarafına tahrîr ü irsâl eylediği tahrîrâtı yolda tutup okuduk. Bizleri Tuna’dan karşı geçürüp ne kadar yeniçeri var ise küffara kırdıtup yeniçeri nâmını âlemden kaldırmak muradları imiş, anladık ve karşı tarafa geçmememize sebep bu oldu. Ve helâk olan Yeniçeri Ağasını dahi itmâ ile kendilere uydurmuşlar. Yanında ve hizmetinde olan yoldaşlarımızdan tahkik eyledik. Kışlalarımızı Nizâm-ı cedîde’ kışla edecekler imiş.”

İstanbul’da yayılan bu söylentiler yüzünden yeniçerilerin cepheye gitmeye direndikleri anlaşılmaktadır. Şüphesiz bu söylentinin aslı astarı yoktu. Hem kişisel menfaatler yüzünden savaş gitmek istenmemesi hem de Nizâm-ı Cedîd düşmanlığı böyle bir yalanın ve dedikodunun yayılmasına neden olmuştu. Bu söylentiler yüzünden cepheye zaten gönülsüz biçimde gidenler bir hayli fazla olduğundan bunların en ufak bir fırsatta firar edip gelecekleri tahmin edilmeyecek bir şey değildi. Gerek cephedeki yöneticiler gerekse İstanbul’dakiler “aman bir rezillik çıkarmasınlar” diye yeniçerilerin gönüllerini hoş etmek için olabildiğince tavizkâr davranmaktaydılar. Olmadık isteklerin reddedilmesi durumunda; “İşte bizim için mektûb yazan efendi bu imiş” veya “dün gece bu efendinin çadırında bir avret gördüm” türünden iftiralara maruz kalarak hayatlarını kaybetmek istemeyen yöneticilerin her denileni kabul ettikleri anlaşılmaktadır.¹⁵ Bu tutum ise onları şımartıkça şımartmaktan başka işe yaramamaktaydı.

1.3.Yabancı ülke temsilcilerinin asılsız haberler yaymaları

Mısır’ı elinde tutmak isteyen İngiltere, hükümeti taviz vermeye zorlamak maksadıyla bir donanmayı Bozcaada açıklarına yollamış, Bâbîâlî’ye verdiği bir ultimatomla, işgal edilen yerlerin Rusya’ya verilmesini, Osmanlı donanmasıyla Çanakkale tahkimatının İngiltere’ye teslim edilmesini, Fransa ile bütün münasebetlerin kesilmesini talep etmişti. Taleplerin hükümet tarafından reddedilmesi üzerine Amiral Duckworth kumandasındaki İngiliz donanması İstanbul önlerine gelmişti (18 Şubat 1807). Bu duurm padişah tarafından tepkiyle karşılandığı gibi halk arasında büyük panik doğurmuştu.¹⁶ Rus gemilerinin de yakında geleceği yolunda endişe mevcuttu.¹⁷ Bu sırada İngilizler, İstanbul’a yeniçerileri ortadan kaldırmak için padişahın davetiyle geldiklerini etrafta yaymışlar, donanma pek bir şey yapamadan geri çekilmiş ise de; yapılan propaganda zihinlerde padişaha karşı güvensizlik doğurmuştu.

Mısır meselesinde Fransızlarla anlaşma sağlanamayınca bu sefer de Fransız Büyükelçisi Sebastiani, ocağın kaldırılacağı, ulûfelerin devlet adamlarınca paylaşılacağı, imparatorlarının bundan üzüntü duyduğu, düzenin değişmesine karşı oldukları yolunda sözlerin yayılmasına çalışmıştı.¹⁸

Aynı şekilde savaşta askerin moralini bozmak isteyen Rusya, Osmanlı Devleti’ndeki casusları ve işbirlikçileri aracılığıyla sürekli olarak asılsız haberler yaymaktaydı. Bir taraftan

¹⁴ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, Haz.: Mehmet Ali Beyhan, C.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s.118.

¹⁵ *Age*, I, s.118.

¹⁶ *DAB, HH*, 142, 1171, 7636, 51179; *Cevdet - Dâhiliye*, 1602; Heyet, *Age*, V, s.2807. Halkın paniği bilir bilmez kimselerin ortaya attıkları hikâye ve yorumlarla daha da artırılmıştı. Hatta bazılarının kıyametin kopmak üzere olduğu, Mehdi’nin zuhur zamanı geldiği gibi açıklamalar yaptıkları görülmektedir. *Cevdet, Age*, VIII, s.155. Kapsamlı bir çalışma olarak bkz. Fatih Yeşil, “İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasi ve Askeri Anatomisi”, *Nizâm-ı Kâdim’den Nizâm-ı Cedide*, III. *Selim ve Dönemi*, Ed.: Seyfi Kenan, İSAM yayınları, İstanbul 2010, s.391-494.

¹⁷ *DAB, HH*, 7522, 7598.

¹⁸ *Cevdet, Age*, VIII, s.313 vd.

Rus ordusunun amacının Sultan Selim'in emriyle Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmak olduğunu anlatan sahte fermanların elden ele dolaşması sağlamakta, diğer taraftan ise Hotin ve Bender kalelerinin para ile satın alındığı yolunda haberler yayılmaktaydı.¹⁹

1.4.Padişahın akıl hastası olduğuna dair iftira atılması

III. Selim, bir defasında Bâbiâli'ye hatt-ı hümayun göndererek halkın meseleleriyle yakından ilgilenilmesini, bazı gaddar kimselerin halka musallat olmalarının engellenmesi hususuna önem verilmesini emretmiş, fermanın içeriği bütün memurlar huzurunda okunmuştu. Bundan rahatsız olanlar bir taraftan fermanın padişah tarafından yazılmadığını söylerken, diğer taraftan da padişahın aklî melekelerini kullanmadığı, cin musallat olduğu, kimi bedensel, kimi ise ruhsal bir hastalığa yakalandığı, doktorların günlerdir tedaviye çalıştığı gibi sözler söyleyerek ortalığı karıştırmaktaydılar Konu iki üç gün içerisinde halk arasında yayılmış, berber dükkânlarında ve kahvehanelerde konuşulmaya başlanmıştı. "Hülâsa-i kelâm Pâdişâh-ı enâm hazretlerine ihtilâl-i dimâğ iftirâsıyla hatt-ı merkumu ilga etdiler."²⁰

Muhaliflerin bu dedikoduları yaymaktaki maksatları belli idi: İslâm hukukuna göre aklını kullanmada problemler yaşayan birinin devlet başkanı olması mümkün değildi. Buradan da varılmak istenen hedef Padişah'ın saltanatını sorgulatmak ve nihayetinde hal' edilmesini sağlamak idi.

1.5.Hayat pahalılığına duyulan tepkinin Nizâm-ı Cedîd'e yönlendirilmesi

Yeniliklerin finansmanın sağlanabilmesi için *İrâd-ı Cedîd* hazinesi oluşturulmuş, bazı gelir kalemleri buraya aktarılırken vergilere de zam yapılmış idi. Bu durumdan dolayı şikâyetler ve serzenişler yayılmaktaydı. İngiliz gemilerinin Çanakkale önlerine gelerek ulaşımı tehdit edip İstanbul'a yiyecek girişini engellemesi sebebiyle ürün fiyatlarının bir hayli arttığı görülmektedir. Durumdan faydalanmak isteyen bazı esnaf ve tüccar da stokçuluk ve karaborsacılık yaparak mal teminini zorlaştırmış, fiyatlar yapay olarak artırılmıştı. Temel tüketim maddelerinin fiyatları 8-10 katına varmış; et 10 kat, odun 4 kat, zeytin 4 kat, papuç 7-8 kat artış göstermişti. Bu yüzden İstanbul'da bir kişi normalde 100 kuruşa geçimini sağlayabilmekte iken 400-500 kuruşa ihtiyaç duyar hale gelmişti.²¹

Gelenek gereğince İstanbul halkının ve ordunun temel tüketim mallarını ucuz, kaliteli ve yeterli miktarda karşılanması Osmanlı sultanları için mühim bir görevdi. Sultan Selim de bizzat teftişte bulunduğu gibi ekmeğin beyaz, pişkin ve güzel olması, sabahleyin beyaz çıkarılmakta iken ikindiden sonra siyah çıkarılmasına yönelik davranışların önlenmesi, kaimmakamların tebdil-i kıyafetle çarşı pazarı gezip ekmeklere bakması konusunda sıklıkla emirler vermekteydi.²² Şu ifadeler kendisine aittir: "Benim Vezirim, bugün tebdilen geçerken Divanyolunda furun önünde kalabalık gördüm. Herifin biri dahi yiyecek ekmek bulamıyoruz deyü feryad eyledi. Alim Allah mükedder oldum. Şunun çaresine bakasun..."²³ Bir türlü fiyat artışının durdurulamaması yüzünden muhtekirlerin idam edilmesini emredecek ölçüde tepkili olduğunu yine kendisine ait hatt-ı hümayunlardan öğrenmekteyiz. Sadrazam'a gönderdiği bir yazıda "Bir akçe ziyadeye veren her kim olursa olsun katlolunsun." demekten kendisini alamamıştır.²⁴

¹⁹ Heyet, *Age*, V, s.2818.

²⁰ Âsım, *Age*, II, s.765.

²¹ *Age*, II, s.768.

²² *DAB, HH*, 53907, 53786, 53974, 54066,53855, 53265, 53902,

²³ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları – Nizam_ı Cedid*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1988, s.105.

²⁴ *Age*, s.106.

Padişah'ın bu derece hassasiyet göstermesine rağmen, devlet adamları arasındaki çekişmelerden çoğu zaman habersiz olan halk, çekilen sıkıntıların Nizâm-ı Cedîd yeniliklerinden kaynaklandığına inanmaktaydı. Bundan ötürü de sıkıntıların ve pahalılığın önü alınmadıkça yapılan yeniliklere ve onu destekleyen devlet adamlarına yönelik tepkiler artmaktaydı.

1.6.Hükümet mensupları hakkında yayılan dedikodular

Yeni düzene ve ıslahata muhalif olanlar muhtelif yerlerdeki savaflara ve isyanlara rağmen yöneticilerin çoğunlukla zamanlarını eğlence, israf ve devlet işleriyle ilgilenmeyerek geçirdikleri yolunda söylentiler yaymaktaydılar. Hatta bazı devlet adamlarının halkın şikâyetlerine kulak asmadıkları, hatta alaycı ifadelerle meseleye yaklaştıkları rivayet edilmekteydi.²⁵Böyle sözlerin devlet adamları tarafından söylenip söylenmediğini sormak pek de akla getirilmeyerek, söylendiğine göre doğrudur mantığı yürütülmekteydi.

Hükümet aleyhindeki dedikoduların yayılmasında özellikle bürokrasi içerisine yuvalanmış Rum tercümanlarının önemli rol oynadıkları anlaşılmaktadır. Âsım Efendi tarihinde bunların iki sınıf olup birinin Fransa'ya diğerinin de Rusya'ya taraftar olduğunu, elde ettikleri bilgileri bu devletlere aktardıklarını, ayrıca bilhassa devlet adamlarının sefahat âlemleri ve rüşvet ile iş yaptıkları hakkındaki bilgileri Bektaşilere fısıldamakta, onlar da yeniçerilere ulaştırarak fitne vesilesi meydana getirmekteydiler. Bu işlerde Frenk ve Rum doktorları da benzer ölçüde önemli roller oynamaktaydılar. Doktor olmaları sebebiyle üst düzey yöneticiler veya devlet işleri hakkında elde ettikleri bilgileri para karşılığı irtibatlı oldukları devlete satmaktaydılar.²⁶

Bilhassa Fransız elçisinin kapı kethüdalığını yapan Rum asıllı biri, bilgi toplamak için devlet işlerini bilen kişilerin eğlence ve cümbüşlerine katılır, onların ağızlarından devlete ait gizli bilgileri almaya çalışırlardı. Hatta iş o hale gelmişti ki, gizli bir meclisteki konuşulanlar kısa bir süre sonra Paris gazetelerinde kelimesi kelimesine yer almıştı.²⁷ Nitekim böyle faaliyetlerinden rahatsızlık duyulan Fransız elçisinin himayesindeki Divan-ı Hümayun Tercümanı Aleko Bey idam edilmişti.²⁸

Bütün bu dedikodu ortamında Sultan ve yenilik taraftarları ya umursamaz davrandıklarından ya da gelişmeleri önleyebilecek güçleri olmadığından yeterince tedbirli olamadılar. Ahmed Cevdet Paşa, Sultan'ın başlangıçta dikkatli hareket ederek meşveret ile karar verdiğini, fakat iş uygulamaya geldiğinde acele davranarak hatalar yaptığını, yakınındaki kimselere aşırı derecede güvendiğini, kendilerinden hiçbir şey saklamayarak çoğu zaman devlet sırlarının ortalığa dökülmesine yol açtığını, kendisinin de katıldığı eğlencelerin halk da ve bir kısım akli başında devlet adamlarında memnuniyetsizlikler doğurduğunu yazmaktadır.²⁹

Öte yandan Sultan III. Selim'in de bir türlü istediği ölçüde liyakat ve ehliyet sahibi, çalışkan ve dürüst devlet görevlilerini etrafında toplayamadığı görülmektedir. Padişahın da bunun farkında olduğu anlaşılmaktadır.³⁰

1.7.Padişahın yakın çevresinin Nizâm-ı Cedîd düşmanlığı

Padişahın en yakınındakilerden önemli kısmının da yeniliklere taraftar gözükp el altından engellemeye çalıştıkları dikkat çekmektedir. Meselâ Rus ordusu ile savaşmak üzere

²⁵ Cevdet, *Age*, VIII, s.194.

²⁶ Âsım, *Age*, II, s.748.

²⁷ *Age*, s.749-750.

²⁸ Heyet, *Age*, V, s.28. Devrin politik meselelerini çok iyi bildiği gerekçesiyle Rikâb-ı Hümayûn Reisi Halet Efendi ile Kethüda Bey affedilmesi için çok uğraşmışlar ise de sonuç alamamışlardı. Cevdet, *Age*, VIII, s.271.

²⁹ Cevdet, *Age*, VIII, s.190-194.

³⁰ Âsım, *Age*, II, s.768.

Anadolu'daki Nizâm-ı Cedîd askerlerinin Rumeli'ye geçirilmesine karar verildiğinde, Sadrazam İsmail Paşa, Rumeli âyanlarına “Gözünüzü açın, Kadı Abdurrahman Paşa cümlenizi kılıçtan geçirmeye geliyor” diye haberler yollamıştı. Şehzade Mustafa'nın da muhalifler arasında yer alarak Nizâm-ı Cedîd hakkında olumsuz haberler yayılması için Rumeli'ye hasekiler yolladığı görülmektedir. Böyle bir ortamda Tekfurdağı'nda (Tekirdağ) fermana itiraz eden yeniçerileri uyaran kadı, itirazın ne anlama geldiğini hatırlatarak “aklınızı başınıza devşirin” diye uyarırken, “Bu fermân-ı âlînin tenfizi edây-ı salât-ı Cum'adan efdâl ve elzemdir” demesi tepki doğurmuş ve birkaç yeniçeri tarafından katledilmişti.³¹ Sultan III. Selim, Silivri ve Çorlu'da ahalinin mukavemet etmesi üzerine; zaten Ruslarla savaş vardı, Sırplar isyan halindeydiler, bir de iç savaş ortaya çıkmasın diye askerlerin sevkinden vazgeçti.

Sadrazam cepheye gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldığı için başkent'in gündelik işlerini yürütmek Sadaret Kaimmakamı Musa Paşa kalmıştı. Gerek bu zat gerekse Şeyhülislâm Atâullâh Efendi, yenilik taraftarı olarak kendilerini göstermekle birlikte esasında azıllı Nizâm-ı Cedîd muhaliflerinden idiler. Yenilikleri sona erdiren isyanda bu ikilinin etkili rol oynadıkları görülmektedir.

2.Kabakçı Mustafa İsyanı

İstanbul Boğazı'ndaki tabyalara Nizâm-ı Cedîd askerlerinin yerleştirilmelerine, Boğaz'ı muhafaza etmekle görevli yeniçeri yamaklarının da bunlara katılmalarına karar verilmişti. Ancak yamaklar bu karara sert tepki gösterdiler, iki askerî grup arasında kavga eksik olmamaya başladı. Bu gergin ortamda Köse Musa Paşa görevi düzeni tesis etmek iken sırf hadise çıkmasını sağlamak amacıyla bir taraftan Boğaz Nazırı Mahmud Raif Efendi'ye yamaklara da Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirilmesini emretmiş, el altından da yamaklar arasında bu uniformaları giyenlerin dinden çıkacakları, giymeyenlerin işlerinden atılacakları yahut öldürülecekleri türünden sözlerin yayılmasına gayret göstermişti. Zaten durumdan kuşkulanan yamaklar toplanarak, yeni kıyafet giyip tüfikle talime çıkılmalarını tembihleyen komutanlarına “Sizler Yeniçeri Ocağı'nı batırıp ve bizleri küffâr askeri gibi ta'lime komanız olmaz. Bizler yeniçeri oğlu yeniçeriyiz” diye tepki gösterdiler.³² Kendilerini sakinleştirmeye çalışan ağaları Halil Haseki'yi sonra da Mahmud Raif Efendi'yi peş peşe öldürdüler.³³ Böylelikle öteden beri maksatlı yayılan dedikodularla iyice tahrik edilen yamaklar, kıyafet meselesini bahane ederek isyana başladılar (26 Mayıs 1807).

Ayaklanma olduğu haberi Bâbiâli'ye ulaştığında hemen bir toplantı yapıldı. Musa Paşa gerçeğe aykırı şekilde “Bir kazadır olmuş, yamaklar itaate gelmek üzere bulunuyor” diyerek diğer devlet adamlarını oyaladı.³⁴ Bu arada hem Nizâm-ı Cedîd askerlerinin hem de topçuların asilere karşı herhangi bir müdahalede bulunmamaları için talimat verdi. Güya işi sükûnetle halletmekten yana imiş gibi bir tavır takınmıştı. Padişahın da bir süre olaylardan haberdar edilmediği anlaşılmaktadır.³⁵

Asilerin başına geçen ve aslen Kastamonulu olan Kabakçı Mustafa Çavuş cahil biri olmasına karşılık, kurnazlığı, cesareti ve kabadayılığı ile yamaklar arasında ön plana çıkmıştı. Kendisine destek olanlar arasında Arnavut Ali, Bayburtlu Süleyman ve Memiş Çavuş adlı kişiler bulunmaktaydı. Asiler, Müslüman veya Hıristiyan kimsenin ırz, can ve malına dokunmamak, dokunan olur ise idam olunmak, Şeyhülislâmlık makamından tasdik olunmadıkça bir şey talep etmemek Bâbiâli'den talep ettikleri gerçekleşmedikçe dağılmamak

³¹ Derin, Fahri Ç., “Yayla İmâmı Risâlesi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.3, 1973, s.218.

³² Câbi, *Age*, I, s.127.

³³ Heyet, *Age*, V, s.2811.

³⁴ Cevdet, *Age*, VIII, s.207-208.

³⁵ Câbi, *Age*, I, s.133; Derin, “Yayla İmâmı Risâlesi”, s.224, 226.

üzere yemin ettiler.³⁶ Bu son madde ile asiler kurnazlık yaparak adeta yapılan yeniliklerin şeriata aykırı olduğunu, bunun hesabının muhakeme yoluyla görülmesini istiyorlarmış gibi bir tavır takınmışlardı. “Bizim niyetimiz Nizâm-ı Cedîd’i kaldırmaktır, başka niyetimiz yoktur. Müslüman olanlar, kendini ocaklıdan sayanlar bizimle beraber olsunlar” diyerek Et Meydanı’na ulaştılar. Gelişmelerden Musa Paşa vasıtasıyla haberdar olan Sultan Selim, ortaya çıkan durumdan derin endişe ve üzüntü duymakla beraber şehirdeki Nizâm-ı Cedîd askerlerine gerekli talimatı vermekten “kan dökülmesin” diye uzak durduğu gibi, zaten Ruslarla savaşmakta olan ordunun bu amaçla İstanbul’a çağrılmasını da doğru bulmadı.³⁷

Padişahın isyan hareketi karşısında sarayda adeta yalnız kaldığı görülmektedir. Kendisini destekleyenler daha ziyade devlet bürokrasisinin ikinci derece kadrolarıydı. İsyân sonrasındaki gelişmeler, Şehzade IV. Mustafa ile beraber Musa Paşa ile Atâullâh Efendi başta olmak üzere ulema ile ümeranın ilk aşamada gizlice, sonradan ise açıktan asileri açıktan asileri desteklediklerini ortaya koymaktadır.³⁸

Et Meydanı’nda toplanan yamaklara, zaten epey zamandır hoşnutsuzluk içerisinde olan yeniçeriler ile sokak serserileri ve esnaftan insanlar da katıldılar. Böylelikle birkaç yüz kişiyle başlayan hareket binlerce insanın yer aldığı büyük bir isyana dönüşmüş oldu. İş artık iyice ciddiyet kazanmıştı. Asıl tuhaf olan husus ise kimsenin kendilerine en ufak bir şey dememesiydi. İsyancılar ilk olarak padişahın, Nizâm-ı Cedîd ile ilgili bütün uygulamaların lağvedilmesini ve Musa Paşa tarafından kendilerine gizlice gönderilen, tamamı yeniliklerin başarılı olması için gayret gösterenlerden oluşan on bir kişinin idamını istediler. III. Selim asilerin isteği doğrultusunda Nizâm-ı Cedîd’in kaldırılmasını kabul etti.³⁹ Padişah ölüm listesinde olanlardan ikisi hariç diğerlerinin idam edilmesini emretti. Bunlardan bazıları hemen, bir kısmı da firar ederken birer ikişer yakalanarak feci şekilde katledildiler. Kardeş kanı dökülmesin diyen III. Selim şimdi daha acı sonuçları görmekle karşı karşıya kalmıştı.⁴⁰

İdam edilen devlet adamları hakkında Ahmed Cevdet Paşa’nın değerlendirmesini aktarmakta yarar bulunmaktadır.⁴¹

İdam olunan ricâl-i devlet nice zamanlardan berü maslahat içinde yuvarlanarak pişmiş olan ashâb-ı ma’lûmât ve nâdirü’l-vücûd zevât idi. Böyle muharebe zamanında ve Avrupa’nın pek karışık evânında o misüllü iş erleri olan devlet ricâlini elden çıkarmak devletçe büyük zayıyat idi.

3.Darbe ile Sultan Olmak: IV. Mustafa

Nizâm-ı Cedîd ordusu lağvedildikten sonra ocak ihtiyarları ile ağaları, Şeyhülislâma giderek, “Başka bir istediğimiz kalmadı, cemiyet dağılsın. Boğaz mensuplarına da rütbe ve nişan verilsin” dediler. Bunun üzerine Atâullâh Efendi, karışıklık çıkmamasını öne sürerek ocak ağalarına hitaben; “Varın bir kere başbuğlara ve sergerdeler suâl edin. Daha bir mes’ûlleri var mıdır? Tamam mıdır?” diyerek ocaklı ihtiyarlardan birkaçını yamak başbuğlarının yanına gönderdiler. Kabakçı Mustafa, hemen Sultan Selim tahtta kaldıkça halkın ve kendilerinin

³⁶ Cevdet, *Age*, VIII, s.209

³⁷ Enderun ağalarının ısrarına rağmen III. Selim; “Benim yüzümden ümmet-i Muhammed’e zarar gelmesün deyu asla mukâvemet ve müdâfaa dâyesinde bulunmamışdır.” *Age*, VIII, s.221.

³⁸ Câbi, *Age*, I, s.134 vd.

³⁹ *DAB, HH, 7531*. Asiler, Padişah’ın Nizâm-ı Cedîd’in lağvedildiğine ilişkin sözlerine inandırıcı bulmamışlardı. Derin, “Ârif Efendi Tarihi,” s.390.

⁴⁰ Bkz. Aysel Yıldız, *Crisis and Rebellion in the Ottoman Empire, The Downfall of a Sultan in the Age of Revolution*, I. B. Tauris, London & New York 2017.

⁴¹ *Tarih-i Cevdet*, VIII, s.240.

emniyette olamayacaklarını ileri sürerek padişahın hal'ini istedi.⁴² Enderûn ve Birûn'da görevli kimseler "Padişahımız her ne matlûb olunduyrsa müsâ'ade buyurdular. Gerekidir ki taraf-ı Saltanata dokunmayasız." dediklerinde Şeyhülislâm "cânib-i Saltanât'a emniyyet mutasavver midir?" şeklinde cevap vererek zihinleri iyice karıştırmış idi. Nihayetinde Şeyhülislâm'a "Gayr-ı müstakıll Halîfe'nin Hilâfet'i sahîh ve ahkâmı şer'i midir? diye soruldu. Atâullâh Efendi'nin "değildir" diyerek hal' fetvasını vermesi üzerine âsiler "istemeyüz" diye bağrışmaya başladılar.⁴³ Bu arada şehzade Mustafa ile Mahmud'un can emniyetinin talep edilmesi III. Selim'i çok üzmüş ve talebi kendisine iletenlere "Benim zürriyetim yokdur, şehzâdeler benim evlâdım ve nur-ı aynimdir" diyerek onlara suikastın devletin sonunu getireceğini hatırlatarak tepki göstermişti.⁴⁴

Bu esnada bazıları, padişahın hal'ine karşı çıkmaya çalışırken Kabakçı Mustafa'nın adamlarından Süleyman; araya fenalık girdiğini söyleyerek onları susturdu. Çok geçmeden Şeyhülislâm tarafından verilen Sultan Selim'in hal'i ve Şehzade Mustafa'nın cülusu hakkındaki fetva kalabalık huzurunda okundu. Ardından asiler, ulema ve rical önlerinde oldukları halde "Sultan Mustafa Efendimizi isteriz!" diye bağrışarak Topkapı Sarayı'na geldiler. Musa Paşa ile Atâullâh Efendi, durumu açıklamak ve Şehzâde Mustafa'nın cülusu için padişahın huzuruna çıktılar. III. Selim mütevekkil biçimde herhangi bir direniş göstermeden yeğenin saltanatını kabul etti. Şehzâde Mustafa, bulunduğu mekândan çıkarılarak tahta oturtuldu (29 Mayıs 1807).⁴⁵

Böylece Sultan Selim ulema – rical – asker - âyan dörtlüsünün işbirliği ile saltanata veda etti. Bir isyan sonucunda tahta çıktığı için Sultan IV. Mustafa ilk iş olarak asilerin talebi olan Nizâm-ı Cedîd'in lağvedildiğine dair fermanı çıkardı.⁴⁶ Babası Sultan I. Abdülhamid dönemindeki nizamın tekrar yürürlüğe sokulduğunu ilan etti. Böylelikle çok büyük emeklerle oluşturulmaya çalışılan ve ülkede yeni bir ordunun nüvesini teşkil edebilecek olan askerî yapılanma ortadan kaldırıldı (1 Haziran 1807). Ahmed Cevdet Paşa, bazı devlet adamlarının hataları olsa bile, Nizâm-ı Cedîd'in kaldırılmasının birkaç fare için bir şehirde büyük bir yangın çıkarmaktan daha vahim olduğunu belirterek, buna sebep olanları devlet ve millete büyük ihanet yapmakla suçlamaktadır.⁴⁷

IV. Mustafa'nın cülusunun hemen ertesinde devlet erkânı ile Yeniçeri Ocağı'nın önde gelenleri Şeyhülislâm'ın evinde toplandılar. Toplantıda Hoca Münip Efendi'nin kaleme aldığı

⁴² Başlangıçta asiler, padişahın memnun olduklarını fakat isimleri yazılı olan kimselerin cezalarının verilmesi halinde herkesin görev yerine gideceklerini ve hizmetlerine devam edeceklerini saraya iletmışlerdi. *DAB, HH, 7537.*

⁴³ Âsım, *Age, II, s.655, 805-806*; Cevdet, *Age, VIII, s.226 vd.*; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic-ül Vukuat*, (Sadeleştiren, Notlar ve Açıklamalar Ekleyen Neşet Çağatay), C.III-IV, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1987, s.220. Bu sırada Şeyhülislâm Atâullâh Efendi, Padişah tarafından defalarca davet edilmesine rağmen saraya gitmek istememişti. Yunus İnce, "Bir Görgü Tanığının Gözünden Kabakçı Mustafa İsyanı", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, S.9, Güz 2008, s.281-308. Atâullâh Efendi'nin süreçteki rolü hk. bkz. Aysel Yıldız, "Şeyhülislâm Şerifzâde Mehmed Atâullah Efendi, III. Selim ve Vek'a-yı Selimiyye", *Nizâm-ı Kâdim'den Nizâm-ı Cedîde, III. Selim ve Dönemi*, Ed.: Seyfi Kenan, İSAM yayınları, İstanbul 2010, s.529-564.

⁴⁴ Derin, "Ârif Efendi Tarihçesi", s.399.

⁴⁵ Derin, "Yayla İmâmı Risâlesi", s.228-229. III. Selim tahttan ayrılırken saraydaki ağaları çağırarak helâllik istedi ve yeni padişaha iyi hizmet etmelerini tavsiye etti. *Georg Oğulokyan'ın Ruznamesi 1806-1810 İsyanları: III. Selim, IV Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, Tercüme ve notlar: Hrand D. Andreasyan, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul 1972, s.11. Bu sırada Fransız Büyükelçisi'nin III. Selim'in tahttan indirilmesinden dolayı Napolyon'un son derece üzgün olduğunu belirterek; "Eğer Sultân-ı mahlû' hakkında bir güne kasd-ı bed-eseri mutasavver olur ise, İmparatorumuz be-gayet mükedder ve makam-ı intikama kıyâm edeceği mukarrerdir" diyerek yeni yönetimi tehdit etmesi dikkat çekicidir. Âsım, *Age, II, s.1172.*

⁴⁶ *DAB, HH, 19418.* Nizâm-ı Cedîd'in lağvedildiğinin sicillere de kaydedilip yine meydana çıkarılarak memleket düzenine zarar verilmemesi kadılıklara da yazılmıştı. *DAB, Cevdet – Askeri, 14432, 16171.*

⁴⁷ Cevdet, *Age, VIII, s.241.*

*Şer'î Hücce*t diye nitelendirilen bir belge kabul edilerek isyana meşruiyet kazandırılmaya çalışıldı. Hücce'tte özetle Nizâm-ı Cedîd'in bid'at olduğu, İrad-ı Cedîd hazinesi ile halkın zulme maruz bırakıldığı, devlet işlerinde kâfirlerin taklit edildiği, bu yüzden orduda devlete karşı nefret meydana getirildiği, yenilikçilerin padişahı aldatarak kendilerine menfaat sağladıkları, bundan dolayı askerlerin durumu düzeltmek için isyan çıkardıkları, ocak ağalarının ulema ve bazı devlet adamlarının ittifakıyla şeriat ve kanuna uygun olarak III. Selim'in tahtan indirilip yerine IV. Mustafa'nın tahta çıkarıldığı ve böylece devletin yeniden düzene kavuşturulduğu, bundan sonra askerlerin devlet işlerine karışmayarak sadece vazifelerini yerine getirecekleri ifade edilmektedir. Hücce'tte ayrıca askerlerin görevleri dışında bir iş yapmaları halinde suçlama ve cezanın söz konusu olmayacağına padişahın, devlet adamlarının ve komutanların söz verdiğinin yazılı olması isyancılar karşısındaki acziyeti göstermektedir. Hücce'tin başındaki hatt-ı hümayunda padişah belirtilen şartlara yeniçeriler riayet ettikleri sürece kendisinin ve devlet adamlarının onlara müdahale etmeyeceklerine ve mesul tutulmayacaklarına yemin ettiği yazılıdır. Şer'î hücce't törenle Ağa Kapısı'na götürülüp okundu. Bu sırada Hâlet Efendi meydana gelen hâdisenin padişah tarafından hizmet kabul edildiğini açıkladı.⁴⁸

Bütün bu olaylar sırasında ulemanın tavrı son derece dikkat çekicidir. Ulemanın en azından isyanın büyümemesi için çaba göstermesi beklenmekteydi. Hâlbuki onlar, ülkeyi asırlık problemlerinden kurtarıp yenilemek isteyen III. Selim'i, kâfir âdetlerini benimsemekle suçlayarak asilerin yanında yer aldılar. Ayaklanma sürecinde ulemanın, adeta sınıfsal imtiyazlarına zarar gelmeyecek şekilde davranması da dikkat çekmektedir.⁴⁹

Ortalık daha sakinleşmeden isyanın ele başları kendileri için mevki ve makam talebinde bulundular. Bu talepler doğrultusunda Kabakçı Mustafa 30 Mayıs 1807 tarihinde turnacıbaşılık rütbesiyle Rumeli Kaleleri Nazır ve Ağalığına tayin edildi. Arnavut Ali Anadolu Kaleleri Ağalığı'na, Bayburtlu Süleyman Tersane-i Âmire Sancak Kaptanlığına getirildi. Memiş Ağa ise 120 akçe gündelik haseki tekaütlüğüne razı olmuştu. Diğerlerine de değişik görevler verildi.⁵⁰ Bu arada Silistre'de bulunan Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem İbrahim Hilmi Paşa da azledip yerine Çelebi Mustafa Paşa tayin olundu (18 Haziran 1807).

4. Başkentte Kargaşa ve Kıtık

Köse Musa Paşa, öldürülen ya da kaçan kişilerin bütün mallarının ve servetlerinin müsadere edilmesini sağladı. Müsadere edilen mallar çoğu şunun bunun elinde kalırken en büyük yağmacı kendisi idi. Padişah öteden beri arzuladığı saltanata onun sayesinde kavuştuğu için olan bitene pek ses çıkaramadı.⁵¹ Onun padişah olmasından beri birkaç ay geçtiği halde Boğaz yamaklarının taşkınlıklarının ve saygısızlıklarının sonu gelmek bilmiyordu. Onlar fahişeleri kalelerine götürüyor, namuslu kadınlara takılıyor, sokaklarda alenen içki içip naralar atıyorlardı. Hatta bir defasında Gülşenabâd (Çırağan) sarayında iken sarhoş haldeki iki yamak nöbetçi bostancılarla kavga etmişler, iki tarafın arkadaşlarının katılmalarıyla ortalık savaşa yerine dönmüştü.⁵²

⁴⁸ DAB, HH, 16; Câbî, Age, I, s.145; Cevdet, Age, VIII, s.239-240; Derin, "Arif Efendi Tarihçesi", s.411. Kemal Beydilli, "Kabakçı Mustafa İsyanı Akabinde Hazırlanan Hücce't-i Şer'îye", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.4, Aralık 2000, s.25-40.

⁴⁹ Mesela III. Selim'in güvendiği ve yeniliklere taraftar olan müderris Abdüllâtif Efendi'nin öldürülmesini isteyen yeniçerilere karşı, onun ilim adamlarından olduğu gerekçe gösterilerek cezası Şeyhülislâm'a havale edildi. Ulemanın idam edilmemesi yolundaki geleneğin çiğnenmemesi için Abdüllâtif Efendi'nin önce ulema kaydı silindi ve siyasi bir makam verildi, daha sonra da öldürüldü. Özkul, *Agt*, s.323.

⁵⁰ Cevdet, Age, VIII, s.234.

⁵¹ Age, VIII, s.242-243.

⁵² Age, VIII, s.265.

Mesela bunlardan birkaç tanesi Rumelifeneri köyündeki Rum kilisesinin avlusuna girerek ezan okumuşlar ve “Biz burayı camiye çevirdik!” demiş, bu yüzden ortalık karışmıştı. Kargaşa, Şeyhülislâm'ın köydeki Rumların cizyelerini hazineye toptan yatırmaları yolunda fetva vermesiyle önlenememişti.⁵³ Yine bu sırada kadın meselesinden dolayı serseri biri ile bir asker arasında kavga çıkmış, iki tarafın arkadaşlarının da katılımıyla çatışma büyümüş, hatta Fatih Camii'nde devam ettirilmişti. Meydana gelen arbede sırasında iki taraftan da ölen ve yaralananlar olmuştu.⁵⁴ Kimin kiminle niçin çatıştığının çok da belli olmadığı bir anarşi ortamı İstanbul'u esir almıştı. Ülkenin diğer bölgeleri bir tarafa İstanbul'da dahi otorite tesis edilememişti. Yeni padişah bir isyanla birlikte başa geçtiğinden ötürü ülkede tam anlamıyla kargaşa ve bölünmüşlük mevcuttu.

Sultan IV. Mustafa idareye hâkim olabilmek için Musa Paşa'yı azlederek daha önce Rusya'ya kaçmış olan Tayyar Mahmud Paşa'yı affederek İstanbul'a davet etti. Paşa Kırım'dan gemi ile 8 Ekim 1807 tarihinde İstanbul'a geldi. İstanbul'a gelen Tayyar Mahmud Paşa, Trabzon Valiliği uhdesinde kalmak üzere Sadaret Kaimmakamlığına atandı. Ancak bu makamda fazla kalamadı. Olayların bir türlü önlenememesinden onu sorumlu tutan Sultan IV. Mustafa, onun Atâüllâh Efendi ile geçinememesi ve Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'ya rakip olması, diğer bazı devlet adamlarıyla anlaşmazlığa düşmesi üzerine 11 Mart 1808'de kendisini azlederek Dimetoka'ya gönderdi. Yerine Eğinli Hacı Mustafa Efendi getirdi.

Bu arada 1808 yılı kış mevsimi oldukça uzun ve sert geçti. İstanbul'da ve Edirne'de kıtlık ve odun sıkıntısı had safhaya ulaştı. Bahar ile birlikte meydana gelen şiddetli sellerden dolayı Trakya'da ve Anadolu'da önemli ölçüde hayvan telef olmuş; başkente canlı hayvan sevkiyatı durmuştu.⁵⁵ Yine bu sıralarda meydana gelen şiddetli kasırga yüzünden Kâğıthane, Haliç, Kasımpaşa, Tersane tarafları ile Balat ve Fener semtleri altüst olmuş, binalar yıkılmış, ağaçlar köklerinden sökülmiş, birçok gemi ve kayık batmıştı. İstanbul'un civarındaki bağ ve bostanlar mahvolmuştu.

Bu sırada Avrupa'daki devletler arası rekabetten dolayı Ruslarla geçici mütareke yapılmış ise de savaşın tekrar başlaması an meselesiydi. Mütareke sürecinde ordunun eksikliklerinin giderilmesi, seferberliğin tamamlanması gerekirken, Edirne'de bulunan birliklerin bile hali perişandı. Eyaletlerden asker sevk etmeleri istenmiş, fakat İstanbul'a yakın birkaç yerden oldukça yetersiz miktarda asker toplanabilmişti. Gelişmelerden ötürü Nizâm-ı Cedîd yanlısı Anadolu âyanları da adeta İstanbul ile ilişkileri kesmişlerdi.

Ordu ve donanmanın masraflarını karşılayacak para kalmamıştı. III. Selim döneminde donanmanın güçlendirilmesine yönelik çalışmalar kapsamında yapımı tamamlanan gemilerde görevlendirilecek asker ve bahriye zabiti bulunamamıştı. IV. Mustafa cepheden gelen yeniçeri gönderilmesi yolundaki taleplere dedikodulara yol açacağı gerekçesi ile en azından bir süre olumsuz cevap verilmesini istemekteydi.⁵⁶ Onun bu karşı çıkışının ardında isyancıların hükümet üzerindeki etkisinin yanı sıra, herhalde asilerin cepheye gönderilerek tasfiye edilecekleri korkusu ile İstanbul'da karışıklık çıkarmaları ihtimali yatmaktaydı.

Bütün bu isyanlar, kargaşa ortamı, ilave olarak doğal felaketler halkın III. Selim dönemine olan özlemini daha da artırmıştı. Herkes iki yıl öncesi ile mevcut durumu gündüz – gece

⁵³ DAB, HH, 52898.

⁵⁴ Cevdet, Age, VIII, s.365.

⁵⁵ Asım Efendi, İstanbul'da Hidrellez'de kuzu eti yemek âdet olduğundan, evine kuzu eti getirmediği için bazı erkeklerin karılarının tepkilerine maruz kaldıklarını; “Bugün sen bana kuzu eti getirmedin... Yüf senin erlik kisvetine!” gibi sözlere muhatap olduklarını yazmaktadır. Age, II, s.1138. Açlık yüzünden meydana gelen tepkiler için ayrıca bkz. Oğulkyan, Age, s.68.

⁵⁶ DAB, HH, 53060, 53208.

farklılığı gibi görmekteydiler. III. Selim'e muhalif olup onun tahttan indirilmesinde rol oynayanlar dahi eski dönemi arar olmuşlardı.⁵⁷

5.Eski zaman cuntası: Rusçuk yârânı ve karşı darbe

III. Selim'in tahtan indirilmesi devlet adamlarından, ulemadan ve halktan birçok kimseyi üzüntüye boğmuştu. Bunlardan biri de Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa idi. Kendisi aslen yeniçeri iken Rusçuk âyanlığına ve 1806'daki Rus savaşında gösterdiği kahramanlıklar sayesinde vezirliğe kadar yükselmiş olan devlet adamlarındandı.⁵⁸ Okuma-yazma bilmemesine rağmen, açık fikirli devlette ıslahatın lüzumuna, aksi takdirde Rus ordusu karşısında mağlubiyetlerin kaçınılmaz olduğuna inananlardandı. Bundan dolayı yenilikleri destekledi ve Sultan'a derin bağlılık gösterdi. Kabakçı ayaklanması sırasında Rumeli'de Ruslar ile savaş hâlinde bulunan orduda da isyan meydana gelmişti. Yeniçeriler, başkente doğru harekete geçmek istemiş; Alemdar Paşa isyan eden askerlerin üzerine yürüyerek yerlerini terk etmelerini engellemek suretiyle büyük bir tehlikeyi önlemişti.

III. Selim döneminde önemli görevlerde bulunan, isyan yüzünden İstanbul'dan kaçan Sadaret Mektupçusu Tahsin, Başmuhasebeci Abdullah Ramiz, Tuna Yalısı Mubayaacısı Behiç, Sadaret Kethüdası Refik, Reisülküttap Galip efendiler Alemdar Paşa'nın yanına gittiler.⁵⁹ Kendilerine *Rusçuk Yârânı* denilen bu kişilerin amacı III. Selim'i yeniden tahta çıkartmak idi. Alemdar Paşa da onlarla işbirliği yapmayı kabul etti. *Rusçuk Yârânı*, Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa ile görüşerek askerî meselelerle ilgili olarak düşüncelerinden yararlanmak üzere Alemdar Paşa'nın Edirne'ye davet edilmesini sağladı. Ardından zahirenin yetersizliğini, zahire tedarik işinin bir düzene kavuşturulmadığını dikkate alınarak ordunun İstanbul'a dönmesi kararlaştırıldı. Bu aşamada İstanbul'a bilgi ulaşmasını engelleyen *Rusçuk Yârânı*, zorbalardan başkente hâkim olduklarını, IV. Mustafa'nın da bundan şikâyet ettiğini, ordunun dönüşü için izin alınmaya teşebbüs edilirse engellenebileceğini belirtip süratle İstanbul'a hareket edilmesi gerektiği konusunda Sadrazam'ı ikna etmeyi başardı. Önceden kararlaştırıldığı üzere Alemdar Paşa da, Sultan'ın yüzünü görmek, bağlılığını arz etmek istediğini, bunun için İstanbul'a geleceğini ifade etti.⁶⁰ Bütün hazırlıklar kısa sürede ve az sayıdaki devlet görevlisinin bilgisi dâhilinde gerçekleştirildi. Ordudaki birçok üst düzeydeki kumandanın dahi durumdan haberi yoktu.

Mustafa Refik Efendi, önceden İstanbul'a gelerek Enderun ağaları ve Padişah'a yakın kimselerle görüşüp Alemdar Paşa'nın bağlılığını sunmak üzere payitahta gelmek istediğini, onun gelmesiyle her şeyin yoluna gireceğini anlattı. Refik Efendi'nin çabası, III. Selim'in öldürülmesine fırsat vermeden Rusçuk kuvvetlerinin İstanbul'u kontrol etmesini sağlamaya yönelikti. Ordu, İstanbul'a yaklaştığında Alemdar Paşa, Kabakçı Mustafa'yı öldürmek için sadık adamlarından olan Pınarhisarı Âyanı Hacı Ali Ağa'yı bir miktar süvari ile gizlice Rumeli Feneri kalesine gönderdi. Kabakçı Mustafa sabaha karşı yapılan baskın neticesinde öldürüldü.⁶¹

⁵⁷ Cevdet, *Age*, VIII, s.370.

⁵⁸ *DAB, HH*, 2771, 1498. Alemdar Paşa'nın hayatı ve faaliyetleri hk. bkz. Kalost Arapyan, *Rusçuk Âyanı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları*, Çev.: Esat Uras, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1943; Ali Seydi, *Alemdar Mustafa Paşa*, Kanaat Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul 1329; Ahmet Refik, *Kabakçı Mustafa*, Matbaa-i Hayriye, İstanbul 1331; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Türk Tarih Kurumu yayınları, İstanbul, 1942.

⁵⁹ *DAB, HH*, 53523.

⁶⁰ Âsim, *Age*, II, s.1178.

⁶¹ Kabakçı Mustafa'nın ordu emri ile öldürülüp öldürülmediği hususu Sadrazam'a sorulmuş, o da ordu emriyle gerçekleştirildiğini ancak bir süre için gizli tutulması gerektiğini saraya bildirmişti. *DAB, Cevdet - Saray Maslahatı*, 470, *HH*, 53788. Kabakçı Mustafa'nın yerine de Hacı Ali Ağa tayin olunmuştu. *HH*, 23134, 53190.

Ordunun izin almadan başkente hareket etmesi, Kabakçı Mustafa'nın öldürülmesi gerek sarayda gerekse halk arasında büyük heyecan ve paniğe sebebiyet vermişti. Sadrazam, gerçeği gizleterek askeri birliklerin Sofya ve Tuna taraflarına gönderildiğini, zahire darlığı yüzünden zorluk çekildiğini ve söylentiler çıktığını, meseleyi çözüme kavuşturmak için İstanbul'a gelmesi gerektiğini, yanında bulunan Alemdar Paşa'nın da sadakatini arz etmek niyetinde olduğunu bildirdi. Bu açıklamalar IV. Mustafa'yı tatmin etmese de yapılacak bir şey olmadığından ordunun İstanbul'a gelmesine müsaade etti. Kendisi de âdet olduğu üzere İstanbul dışına çıkarak Sancağ-ı Şerifi Kırkkavak denilen yerde karşıladı. Rusçuk Yârânı, Alemdar Paşa'ya IV. Mustafa'nın burada alıkonulmasını, sonra da III. Selim'in tahta oturtulmasını tavsiye etti ise de; o bu teklifi "Böyle kahpelikle iş görmek mertliğe yakışmaz" diyerek kabul etmedi.⁶²

Bu sırada Alemdar Paşa'nın emriyle Kabakçı Mustafa isyanında rol alan veya sonrasında başkentte kargaşa çıkaran zorbalar birer birer cezalandırılmaya başlandı. Atâullâh Efendi'nin yerine Arapzâde Arif Efendi getirilirken ulemadan olup da III. Selim'in tahttan indirilmesinde rolü olanlar muhtelif yerlere sürgün edildiler.⁶³ Alınan tedbirler sayesinde kısa sürede İstanbul'da asayiş düzene girdi. Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa bütün bu yapılanlardan memnun olmakla birlikte, Alemdar Paşa'nın gittikçe artan şöhretinden rahatsız oldu. Onun amacının III. Selim'i yeniden tahta çıkarmak olduğunu Padişah'a bildirdi. İstanbul'da bulunan yeniçerilerin yardımıyla ortadan kaldırılması için izin istedi. Bu teşebbüsten haberdar olan Alemdar Paşa daha fazla beklenmesinin tehlikeli olabileceğini dikkate alarak 28 Temmuz 1808'de askerleriyle şehre girip Bâbiâli'yi bastı. Çelebi Mustafa Paşa'dan Sadaret mührünü zorla aldı. Şeyhülislâm ile kazaskerleri Bâbiâli'ye davet ederek "Din ü devlete ait işler için saraya gitmek lâzımdır" diyerek yanındakiler ile birlikte Topkapı Sarayı'na gitti.

Alemdar Paşa, Darüssaade Ağası Mercan Ağa'yı yanına getirterek, "gerek Anadolu, gerek Rumeli ahali ve ocakların tamamı Sultan Selim'in hilafetlerini istemektedirler. Bizim de herkesin ittifakıyla orduyu İstanbul'a getirmemizin sebebi, kendisini tahta çıkarmaktır. Derhal sabık sultanı hilâfet tahtına davet ederek alıp getiresin." dedi. Ayrıca Şeyhülislâm Arif Efendi'den de durumu Sultan Mustafa'ya haber vermesini istedi. Sultan Mustafa saltanattan çekilmeye şiddetle karşı çıktı, saray kapılarının kapatılmasını emretti. Ayrıca derhal kendisine yakın devlet adamlarını toplayarak ne yapılması gerektiği konusunda istişarede bulundu. Onlar, hâlihazırda hanedanın erkek mensubu olarak kendisinden başka amcazadesi Sultan Selim ile kardeşi Şehzâde Mahmud'un bulunduğunu, onların öldürülmeleri halinde saltanatının devam edeceğini, böylelikle meselenin çözülebileceğini söylediler. Bunun üzerine padişah her ikisinin öldürülmesini emretti. Sultan Selim kısa bir süre dirense de katledilmekten kurtulamadı (28 Temmuz 1808).⁶⁴

6.Ölümün kıyısından saltanata: II. Mahmud'un cülusu

Alemdar Paşa, IV. Mustafa'nın fermanıyla III. Selim'in katledilmesi üzerine Şeyhülislâm'a ve ulemaya hitaben; "Efendiler böyle suçsuz, bî-günâh mahbusu öldürenin hilâfeti sahîh midir?" diye sordu. Şeyhülislâm'ın "değildir" diye cevap vermesi üzerine⁶⁵ tahta çıkarmak üzere Şehzâde Mahmud'un aranmasını emretti.

Bütün bu gelişmeler sırasında Başlala Tayyar Efendi ile diğer bazı saray görevlileri Şehzâde Mahmud'u harem dâiresinin bacasından kaçırmaya çalışmaktaydılar. Sultan Selim'in

⁶² Cevdet, *Age*, VIII, s.387.

⁶³ Âsım, *Age*, II, s.1185 vd.

⁶⁴ Beyhan, Mehmet Ali, *Saray Günlüğü*, Doğu Kütüphanesi yayınları, İstanbul 2007, s.231-232.

⁶⁵ Derin, "Yayla İmâmı Risâlesi", s.246.

katillerinin oraya doğru geldiklerini görünce iki kişi onlara karşı savunma yaptı. Hatta Şehzâde Mahmud'un câriyesi de gelenleri oyalamaya çalışarak zaman kazandı. Diğerleri ise şehzâdeyi dama çıkarmaya gayret ettiler. Bu sırada Şehzâde Mahmud, hançer darbesiyle kolundan ve kaşından yaralandı. Alemdar Paşa, IV. Mustafa'nın bulunduğu yere giderek usule uygun ve hürmetkâr bir ifadeyle kendi rızasıyla saltanattan feragat etmesini, aksi takdirde tahttan zorla indirileceğini belirtti. Sultan Mustafa'nın muhalefete etmesi üzerine güç kullanılmak suretiyle tahttan indirilip bir odaya hapsedildi. Daha sonra Alemdar Paşa, yanındakiler ile birlikte Sultan Mahmud'un yanına gelerek bağlılığını ifade etti. Daha sonra Hırka-ı Şerif odasına geçilerek önce Alemdar Paşa, sonra Şeyhülislâm Arapzâde Arif Efendi, ulema ve devlet ricâli biat ettiler (28 Temmuz 1808).⁶⁶

Alemdar Paşa'nın görevini tamamladığı gerekçesiyle Rusçuk'a dönme isteği kabul edilmeyerek Sadrazamlığa tayin edildi. Tayine ilişkin hatt-ı hümayûnda devletin, reaya ve berayanın adaletle yönetilmesi, güvenliğin sağlanması emredilmekteydi.⁶⁷ İstanbul'da aylardır devam eden böyle bir kargaşa ortamında onun gibi dirayetli birinin Sadrazam olması hem yeni Padişah için hem de yenilik taraftarları için bir güvence idi. *Rusçuk Yârânı*'ndan Ramiz Efendi Kaptan-ı Derya, Tahsin Efendi Defterdar, Mustafa Refik Efendi Sadâret Kethüdâsı ve Mehmet Seyyid Galip Efendi Reisülküttap olarak tayin edildi. Şeyhülislâmlığa da Salihzâde Ahmet Esat Efendi getirildi. Yeni Sadrazam icraatlarına Sultan Selim'in katillerini cezalandırarak başladı. Olaydan sorumlu tutulanlardan Başçuhadâr Abdülfettâh, Hazine Kethüdâsı Ebe Selim, Nezir Ağa, Bağdatlı Naci Ali, Bostancı Deli Mustafa ve Dârussaâde Ağası Mercan Ağa gibi kişiler hemen idam edildiler. Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesinde aktif rol oynayanlardan Köse Musa Paşa ile Tayyar Mahmud Paşa da öldürülenler arasındaydı. Ulemadan suçlu görülenler ise muhtelif yerlere sürgüne gönderildiler.⁶⁸

Yeni idarenin önünde çözmesi gereken pek çok sorun vardı. Öncelikle cephede savaş vardı, Sırp lar hâlâ isyan halindeydi, ayrıca ülkenin dört bir yanında büyük boyutlara ulaşan asayiş problemleri devam etmekteydi. Merkezi otoritenin zayıflamasıyla birlikte güçlenen âyanlar kendi bölgelerinde neredeyse bağımsız birer derebeyi gibi davranmaktaydılar. Alemdar Paşa bu sırada devam etmekte olan Sırp isyanını durdurmanın ve Rus savaşından galip çıkmanın yolunun bu asayiş problemlerini gidermekten geçtiğinin farkındaydı. Meseleyi barışçı yollarla çözmek için Rumeli ve Anadolu'da bulunan bütün âyanları İstanbul'a çağırdı. 29 Eylül 1808'de Kâğıthâne'de ileri gelen devlet adamları, ulema ve bazı âyanların büyük bir toplantı yapıldı. Paşa, toplantının açılışında yaptığı konuşmada memleketin meselelerini, eğitilmiş askerinin olmamasından ötürü muharebelerde başarısız olduğunu anlatarak tez elden ayrılıkların kaldırılarak birlik ve beraberliğin tesisine ihtiyaç duyulduğunu, huzur ortamının sağlanması ile reformların devam ettirilebileceğini ifade etti.

Tarihimizde *Meşveret-i Amme* adıyla anılan bu toplantının sonunda *Sened-i İttifak* isimli bir belge imzalandı (7 Ekim 1808).⁶⁹ Senedin başlangıç kısmında düzenin bozulduğu, devlet otoritesinin sarsıldığı ve bu durumun taraflarca müşahede edilmesi üzerine devletin kuvvetlenmesini sağlayıcı tedbirleri almak maksadıyla yapılan toplantılar sonucunda bir ittifakın tesis edildiği belirtilmektedir. Senedi imzalayanlar tarafından padişaha, sadrazama ve

⁶⁶ Âsım, *Age*, II, s.1202 vd. Cevdet, *Age*, VIII, s.389 vd.

⁶⁷ *DAB*, HH, 19.

⁶⁸ Şânizâde, *Age*, I, s.21-24; Cevdet, *Age*, VIII, s. 360- 427. Musa Paşa'nın çeşitli yollarla topladığı serveti müsadere edildi. *DAB*, HH, 25263, *Cevdet - Adliye*, 2202, *Cevdet - Maliye*, 1838, 11126. Ayrıca bk. "Yayla İmamı Risâlesi", s.247-248.

⁶⁹ *DAB*, HH, 35242. Meşveret-i Amme'nin toplanması ve sonrasında hazırlanan Sened-i İttifak hk. bkz. Şânizâde, *Age*, I, s.61-73. Cevdet, *Age*, IX, s.5-9; Ali Akyıldız, "Sened-i İttifakın İlk Tam Metni", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.2, 1998, s.209-222.

kanunlara itaat edilmesi, isyan çıkarılmaması, mahalli hanedanların hak ve hukukunun korunması, haksız yere mallarına el konulmaması, âyanların vergilendirmede adaletli davranması, onların birbirlerinin topraklarına saldırmamaları gibi hususlarda gayret edeceklerine ve çalışacaklarına söz verilmektedir. Belirtilen hususların devamlı olarak uygulanabilmesi için bundan sonra sadrazam ve şeyhülislâm olacakların makamlarına geçmez bu senedi imzalamaları öngörülmekteydi. Sened-i İttifak, içerdiği şartların devamlı icrasına bizzat padişahın “nezaret” edeceğini öngörmekteydi. Osmanlı tarihinde bir eşi daha görülmemiş bu sözleşmeyle âyanlara da bazı haklar tanındı. İttifak senedinin altında devleti temsilen 21 imza bulunurken, mahalli hanedan temsilcilerinden sadece 4 imza (Karaosmanoğlu, Çirmen Mutasarrıfı, Cebbarzade, Serezli İsmail) bulunmaktaydı. Sözleşme tamamen Alemdar Paşa'nın insiyatifiyle hazırlanmıştı. Ancak bilahare gerek Sultan Mahmud gerekse sadrazamlar burada belirtilenlere sahip çıkmamışlar, böylelikle hayata geçirilememiş bir belge olarak kalmıştır.

Alemdar Paşa orduya süratle çeki düzen vermenin mutlak şart olduğunu bilincindeydi. Bunun için de hemen teşebbüse geçti. Bütün Rumeli ve Anadolu paşa ve ağalarını İstanbul'a getirtti. Kâğıthane'de devlet ricâli, ulema ve ocaklılara verilen bir ziyafet sırasında yaptığı konuşmada güçlü, talimli ve terbiyeli bir orduya olan ihtiyacı anlattı. Görüşmeler sonucunda yeni bir askerî birimin kurulması konusunda uzlaşıldı. Bir *ahitnâme* hazırlanarak tüm ocaklıların katıldığı bir törenle Üsküdar kışlasına tuğ götürüldü ve ocak “Seymen Ocağı” diye adlandırıldı. Ocağın yaygın adı “Sembân-ı Cedîd” olarak günümüze kadar geldi (14 Ekim 1808). Yeni ocağın yapısı Nizâm-ı Cedîd'in aynısıydı ama gereksiz yere ortalığa fitne salınmaması için başka bir ismin kullanılması tercih edildi.⁷⁰ Sembân-ı Cedîd askerlerine farklı uniformalar giydirildi, maaş ve tayinatları daha fazla idi. Bu yüzden bazı yeniçerilerin de ocağa katıldıkları görülmektedir.

Öte yandan Yeniçeri Ocağı'na da çeki düzen verilmeye çalışıldı. Özellikle fiilen askerlik yapmayan rençper ve esnaf gibi kimselerin ellerindeki esâmî cüzdanlarının kırk gün içinde yarı fiyatla satın alınması kararlaştırıldı.⁷¹ Uygulama bundan menfaati olanlar arasında tepki ile karşılandı. Yeniçeriler eski sorumsuz ve keyfi hayatlarını yaşayamıyorlar, esnaflık ve rençberlik yapamıyor, başıboş dolaşıyorlardı. Yeni düzenlemelerden görev yapmadan maaş alan ulema kesimi de rahatsız olmuştu. İstanbul'da bulunan birçok güç odağı Alemdar Paşa'ya karşı kin beslemekteydi. Kişisel çıkarları zarara uğrayanlar yeni yönetime karşı darbe yapmak maksadıyla gizlice örgütlenmeye ve çalışmaya başladılar.

7.Yeni bir darbe ve direnen bir Sadrazam: Alemdar Mustafa Paşa

Alemdar Paşa devletin merkezi idaresi hakkında hiçbir şey bilmediğinden reform hareketinin liderliğini yapacak biri değildi. Bir defasında Sultan Mahmud; Sultan Selim'in şehadeti olayını hatırlatarak ocaklıların Sembân-ı Cedîd askerlerini çekemeyip hasetlerinden düşmanlık yapacakları hususunda uyarılmış; Paşa ise “Pâdişâh'ım, senin eyyâm-ı devletinde, cümlesi râbitasını bulur. Kasâvet üzere olma” şeklinde cevap vermişti.⁷² Alemdar Paşa kendisine sadık Rumeli askeri ile Kadı Abdurrahman'ın emrindeki askerlere çok güvenmekteydi. Yeniçerilerin yeni bir ayaklanma çıkarmalarına ihtimal vermemekteydi. O, cesur ve iyi yürekliydi; kendisine fazlaca güvendiği de anlaşılmaktadır. Ancak İstanbul sivil ve asker

⁷⁰ Âsım, *Age*, II, s.1251-1252.

⁷¹ Esnaftan bazı kimselerin elinde oldukça yüklü miktarda esâmî cüzdanı bulunmaktaydı. Şânizâde'nin zikrettiği bir örneği verelim: “Sahhâflar Şeyhi Emin Efendi nam şahsın müteaddid ortallardan 2.000 akçe kadar ulûfe esâmîsi olduğu...” Şânizâde, *Age*, I, s.78-79.

⁷² Câbi, *Age*, I, s.283.

bürokrasisi gibi bu yıllarda her türlü fitne ve fesadın üretildiği ortamda başarılı olmak için bunlar yeterli değildi.

Nitekim bir taraftan kapıkulları Sadrazam'ı yok etmek ve Padişah'ı sindirmek için fırsat kollarken, diğer taraftan IV. Mustafa taraftarları onu yeniden tahta çıkarmak için yoğun bir faaliyete girişmişlerdi. İstanbul kahvehanelerinde askerlerin ve halkın algılarını tahrik etmek üzere dedikodu mekanizması durmaksızın çalıştırılmaktaydı. Örneğin bu sırada kimin tarafından gönderildiği bilinmeyen bir haber ocağı ayağa kaldırdı. Habere göre bayramdan sonra “Cümle erkân-ı devleti esvâb-ı kadime-i kanûniyyeden soyacaklar ve başlarına şubara geydirmekle, Nizâm-ı Cedîd hey’etine koyacaklar”, “Ocakları kaldıracaklar, ister istemez herkesin ellerinde olan nân-pârelerini aldıracaklar” şeklinde idi.⁷³

İstanbul'a yerleşen Rumeli gönüllüleri de, yer yer yeniçeriler derecesinde zorbalığa yönelmişlerdi. Bu olaylar mübalağalı şekilde iş yerlerinde, kahvehanelerde, meydanlarda kulaktan kulağa yayılmaktaydı. Yine Alemdar Paşa, 14 Kasım 1808 akşamı Şeyhülislam'ın konağına gittiği iftar davetinden dönerken yolu dolduran kalabalığı dağıtıp yol açmak isteyen sekbânlar değnek ve kamçı kullanmışlar, bu yüzden yaralananlar olmuştu. Bu olay tam da Paşa'nın düşmanlarının aradığı bir tepki ortamı doğurdu. Dayak yiyen insanların bağırsı çağırışları sokaklarda, kahvehanelerde yankılandı.

Böyle olaylar yeniçerileri büsbütün cesaretlendirdi. Ocak ağaları derhal harekete geçtiler. O gece yeniçeriler bir dükkânda yangın çıkarıp olay mahalline gelecek olan Sadrazam'ı öldürmeye karar verdiler. Bunun için yangın yerine giden yola suikastçılar yerleştirildi. Ancak defalarca yangın olduğuna dair haber gönderilmesine rağmen Alemdar Paşa dışarı çıkmadı. Bunun üzerine yeniçeriler, Bâbiâli'ye doğru gece yarısı harekete geçtiler. Yangın çıkardıktan sonra tüfek atmaya, han ve dükkânlardan çıkan sekbânları katletmeye başladılar.⁷⁴ Böylelikle Sekbân-ı Cedîd'in kurulmasından bir ay, Alemdar'ın iş başına gelmesinden üç buçuk ay sonra 14-15 Kasım gecesi yeni bir isyan patlak verdi.

Bâbiâli'ye hücum eden asilere karşı sekbânlar dağınık ve komutansız kaldıkları için ne yapacaklarını bilemediler. Zaten yeniçeriler de bunu dikkate alarak baskın şeklinde harekete geçmeye karar vermişler, hükümet kuvvetleri toparlanamadan Sadrazam'ı öldürmeyi planlamışlardı.⁷⁵ Alemdar Paşa asilere teslim olmaktansa, sonuna kadar karşı koymaya karar verdi. Kahramanca direnerek asilerin birçoğunu öldürmesine rağmen ellerinden kurtulmasına imkân yoktu. Zira yeniçeriler binanın arka tarafından dolaşarak merdivenlerle kubbeye çıkmışlardı. Nihayetinde mahzendeki cephaneliği infilâk ettirerek yanındakilerle birlikte kubbedeki beş yüz kadar asiye havaya uçurdu (16 Kasım 1808).⁷⁶

⁷³ Âsım, *Age*, II, s.1255.

⁷⁴ Câbi, *Age*, I, s.270-272; Cevdet, *Age*, IX, s. 24 vd.; Heyet, *Age*, V, s.2836.

⁷⁵ Heyet, *Age*, V, s.2837.

⁷⁶ Hadiselerin başlaması ve yayılması, yeniçeriler ile sekbânlar arasında meydana gelen büyük sokak savaşları hk. bkz. Şânizâde, *Age*, I, s.105-138. Alemdar Paşa'nın naaşı ilk aşamada bulunamadığından isyancıların bazıları onun bir şekilde saraya gitmiş olacağından kuşkulananak saraya yönelmişlerdir. Alemdar Paşa'nın naaşı daha sonra sadaret sarayının mahzeninde bulunmuştu. s.138. Derin, “Yayla İmâmî Risâlesi”, s.259. Naaş daha sonra ayaklarından iple bağlanarak sürüklene sürüklene Et Meydanı'na getirilip baş aşağı asılıp türlü hakaretlere maruz bırakılmıştı. Câbi, *Age*, I, s.311; Cevdet, *Age*, IX, s.46. Alemdar Paşa'nın naaşı isyan günlerinde atıldığı yerde kalmış, 20 yıl sonra Yedikule'nin dış tarafına defnedilmiş, Meşrutiyet döneminde “Hürriyet Kahramanı” sayılarak kabri üzerine bir türbe inşası düşünülmüş, Padişah da bunun için bir miktar para vermişti. *DAB, İrade – Mabeyn-i Hümayûn*, 3/51, *Bâbiâli Evrak Odası*, 3802/285124. Ancak daha sonra bundan vaz geçilerek onunla birlikte Defterdar Tahsin Efendi'nin kabirleri Soğuk Çeşme civarındaki Zeynep Sultan Camii haziresine nakledilmişti. *İrade – Mabeyn-i Hümayûn*, 6/32, *Dâhiliye – İdari Kısım Belgeleri*, 33/19, *Bâbiâli Evrak Odası*, 3905/292825, *Dahiliye – Mütenevvia Kısım Belgeleri*, 51/19. Uzunçarşılı, *Alemdar Mustafa Paşa*, s.189.

Alemdar Paşa, Osmanlı tarihinde Yeniçeri Ocağı'nın ayaklanmasına karşı hayatının sonuna kadar mücadele etmiş tek sadrazamdır. Bazı eserlerde onun ve yanındakilerin zevk ve safaya dalmasının halkın tepkisine neden olduğu şeklindeki ifadeler pek akla yatkın görünmemektedir. Müthiş hâkimiyet mücadelelerinin yaşandığı Rumeli bölgesinde sıradan bir asker iken tamamen şahsî becerisi ve doğru kararlar alması ile bulunduğu makamlara ulaşması onun sıradan davranışlar sergileyecek biri olmadığını göstermektedir. Cepheye iken Ruslara karşı aldığı tedbirler, Sadrazam olur olmaz bir taraftan sened-i ittifakı hazırlatarak kendince iç barışı sağlamaya çalışması, diğer yandan Sekbân-ı Cedîd'i yeniçerilerin hassasiyetlerini dikkate alarak kurması vaziyetin bütün yönlerinin farkında olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla düşmanlarını küçümseyip zevk ve eğlenceye daldığı yolundaki açıklamaları ihtiyatla karşılamak gerekir.

Yine padişahın veya diğer yönetici kadronun kendisinden, tavırlarından rahatsız olduğu, bundan dolayı paşaya yardım için kasıtlı olarak kuvvet sevk edilmediği yolunda şüpheler bulunduğu bazı eserlerde yazılı ise de⁷⁷ henüz birkaç aylık saltanatı süresince padişahın, kendisini tahta çıkaran sadrazamdan daha fazla güveneceği kim olabilirdi ki? Saray bürokrasisinin taşradan gelen bir ümmî vezire gönülden itaat etmekte zorlanacağı varsayılabilir, aynı şekilde ulemanın ve yeniçerilerin de durumdan hoşnut olmadıkları anlaşılabilir; fakat padişah için aynı şeyin söylenmesi mantıklı görülmemektedir.

Padişahın en yakınındakiler de *Ruşçuk Yârânı* olup muhtemel bir hükümet darbesinde kendi hayatlarının da tehlikede olacağını bilmeyecek insanlar değildi. Zira padişahın başına bir şey gelirse tahta geçecek olan IV. Mustafa'nın kendilerinden intikam alacağını herhalde tahmin ederlerdi. Buldukları makamlara Alemdar Paşa sayesinde geldiklerinin farkında idiler. Aralarının açılmasına ve birbirlerine tepki göstermelerine yetecek derecede zaman geçmediği gibi böyle bir olay da yaşanmış değildi. Burada üst düzey bürokrasinin öncelikle padişahı ve sarayı korumaya çalıştıkları hususunu unutmamak gerekir. Diğer bölgelerde bulunan askerlere gerekli emirlerin verilmediği değil, verilemediği, emirlerin ulaştırılmadığı; saraydaki yerleşmiş güçlü bürokratik yapının bunu engellediği ihtimalleri hayatın olağan akışına daha fazla uymaktadır. Bununla birlikte özellikle yeni oluşturulan birliklerin şehrin çeşitli yerlerine dağıtılması, henüz silah verilmemesi, hangi durumda ne yapacaklarına dair talimatın bulunmaması şeklinde organizasyon bozukluklarının yaşandığı anlaşılmaktadır.

Yeniçeriler, Alemdar'ı öldürdükten sonra birçok büyük memurun konağını yağma ettiler. En nihayet saraya da hücum ettiler. Sekbânlar cesaretle karşı koyunca kendilerine yardım etmeyenlerin kâfir olduğunu ve bunlardan evlilerin de nikâhlarının kalmadığını ilan ederek taraftarlarını çoğaltmaya çalıştılar. II. Mahmud'u istemediklerini, IV. Mustafa'yı tahta çıkarmaya karar verdiklerini ilan ettiler. Bu sırada Kaptan-ı Derya Ramiz Paşa, Alemdar Paşa'nın akıbeti hakkında bilgi sahibi olmayıp Bâbü'ali'yı yakanları cezalandırmak için "Bende dahi şunların Ağa Kapusu ve yâd u iftîhâr eyledikleri mahalli, Paşa Kapusu'na eyledikleri hakarete kısâs olmak üzere külliye harâb u hedm edeyim" diyerek asiler üzerine top atışı yaptırdı. Ancak bombardıman sırasında Valide Camii Hünkâr Mahfili de zarar görünce yeniçeriler; "Ümmet-i Muhammed bunlar câmi-i şerîfleri top ile yıkup İstanbul'u küffara verecekler. Müslüman olan, yeniçeri olan Süleymaniye meydanına gelsin" demeye başladılar. Bu olay ve sivillerin de zarar görmesi üzerine top atışları durduruldu.⁷⁸ İktidar hırsı ve devleti

⁷⁷ Nuri, *Age*, III-IV, s.232. Ahmed Cevdet Paşa, kasıtlı bir durumun söz konusu olmadığını, o sırada işe yarar tek askerî gücün başında bulunan Ramiz Paşa'nın yardıma gelemeyişini şu şekilde açıklamaktadır: "Alemdar Paşa sühte-i nâr-ı belâ olduktan sonra Ramiz Paşa'nın selâmet bulamayacağı derkâr olub fetâneti hasebiyle kendü dahi bu dakikayı derk u iz'ân eder zevâtan olmasıyla ber-vech-i bâlâ bu bâbda meşhûd olan batâet ve rehâveti kasdi müsâmahasından neş'et etmiş olmak ihtimâli bâid görünüyor." *Age*, IX, s.31.

⁷⁸ Câbi, *Age*, I, s.278-279; Âsım, *Age*, II, s.1268-1269.

ele geçirme girişimleri beklenen sonucu vermiş, İstanbul sokakları kana bulanmış, çarpışmalar sarayın içine de sıçramıştı.

8. Son kardeş katli

IV. Mustafa, Topkapı Sarayı'ndaki dairesinde kapalı yaşamaktaydı. Bu sırada saltanatı yeniden elde edebilmek maksadıyla annesi Aişe Sineperver Valide Sultan ve kız kardeşi Esmâ Sultan aracılığıyla bazı teşebbüsler de bulunmuş ise de sonuç elde edememişti. Meselâ kendi el yazısıyla hazırladığı bir pusulayı gönderdiği kişiye şöyle demektedir: “Seni çıktığım gibi Kapudan Paşa ederim. Mustafa Paşa Âsitane'den gittiği gibi beher hâl on binden ziyâde asker başına cem' idüb, heman Saray-ı Hümâyûn'a gelüb, sözünde ısrar idüb, beni çıkarasun. Göreyim seni.”⁷⁹

Saray ve çevresinde çatışmalar sürerken Şeyhülislâm Sâlihzâde Ahmed Esad Efendi, Kadı Abdurrahman Paşa, ulemadan Tahir Efendi, Kaimmakam Paşa gibi devlet adamlarıyla II. Mahmud'un huzurunda yapılan toplantıda, IV. Mustafa'nın idam edilmemesi hâlinde fitnenin sona ermeyeceği görüşü savunuldu. Şeyhülislâm da bu yönde fetva verdi. Padişah ise isyancılara karşı “sancak-ı şerifi” çıkararak mücadeleyi teklif etti. Ancak diğerleri bunun sorunu çözemeyeceği görüşünü ileri sürdüler. Saltanattaki rakibi de olsa, II. Mahmud ağabeyi IV. Mustafa'yı öldürmek istememekteydi. Fakat durumun hassasiyeti ve devletin geleceği sebebiyle toplantıdakilerin görüşünü kabullenmek zorunda kaldı. 17 Kasım 1808 gecesi emir yerine getirildi. IV. Mustafa babası I. Abdülhamid'in Bahçekapı'daki türbesine gömüldü.

Asiler, IV. Mustafa'nın öldürüldüğünü öğrenince Sultan Mahmud'a emniyetleri kalmadığını söylemeye başladılar. Saraydaki açılık ve kapıcılık yapanlardan da sekbânlarla düşmanlık edenler vardı. Ancak çatışmalarda yüzlerce kişinin ölmesine rağmen sarayı ele geçiremediler. Bu arada IV. Mustafa'nın ölmediği, “tabutun boş olduğu”, “Bizlerin sözümüz olmaz ise Tatar Han neslinden Pâdişâh ederiz. Mekke Şerifi'ni ve Konya'dan Molla Hünkâr oğlunu Pâdişâh ederiz” gibi sözler yayıldı ise de pek taraftar bulamadı.⁸⁰ Nihayet asiler ulemanın aracılığını istediler. Ortada tahta çıkaracak şehzade kalmadığı için, II. Mahmud'un padişahlığına razı oldular. İstekleri Sekbân-ı Cedîd ocağının kaldırılması ile bazı devlet adamlarının görevlerinden uzaklaştırılması idi. Padişah 18 Kasım 1808'de istekleri kabul ederek ocağın lağvedildiğini bildirdi. Bundan sonra itaatsizlikte bulunmamak koşuluyla asiler bağışlandı.⁸¹

Sonuç

Binlerce insanın hayatına mal olan bu hükümet darbeleri, karşı darbeler İstanbul'u tam anlamıyla kaos ortamına sürüklemişti. Ruslarla savaşın ve Sırp isyanının büyük bedeller ödenmesine sebebiyet verdiği böyle bir zamanda, İstanbul'daki sivil ve asker bürokratların önemli kısmının, ulemanın, esnaf ve zanaatkarların kısa vadeli menfaatlerini ön plâna çıkarmaları devleti artık ayakta tutmanın gittikçe zorlaştığını göstermektedir. Sultan III. Selim tevazu sahibi, iyi niyetli, uzak görüşlü bir yönetici idi ama bunlarla beraber gerekli olan risk alma, liderlik yapma ve en önemlisi gerektiğinde en zor kararları verme konusunda çekingen davranmıştı. Kimsenin canına zarar gelmemesi için ihtiyaç duyulan anda asker kullanma konusundaki emri vermeyişi, başta kendisi olmak üzere binlerce insanın hayatına, toprak kaybına, güvensizlik ve ümitsizliğe sebebiyet verdi. Öte yandan en yakınındaki devlet adamlarının ihanetini göremeyişi de önemli bir zaaf oluşturmaktaydı. Bütün bunlardan daha da

⁷⁹ Mektubun fotokopisi Heyet, *Age*, V, s.2829'da bulunmaktadır.

⁸⁰ Câbi, *Age*, I, s.305.

⁸¹ Nuri, *Age*, III-IV, s.233.

önemlisi asker-ulema-çıkar grupları arasındaki ittifakın olumsuz etkisi uzun yıllar boyunca bertaraf edilemedi.

Kabakçı Mustafa isyanıyla başlayan bir dizi darbe faaliyetinde en dikkat çekici olan nokta *algı yönetimi* ile sonuca gitmenin ilginç örneklerinden birini oluşturmuş olmasıdır. Özellikle büyük bir kısmı yeniçeri subaylarına ait olan kahvehanelerin bu hususta önemli etkiye sahip olduğu söylenebilir. Fısıltılar ve dedikodular, gerçek dışı haberler ve abartılı yalanlar, kulaktan dolma bilgiler adeta bir konuda hüküm vermede en vazgeçilmez bilgi kaynağı özelliğini taşıdı. Bu mekanizmaları ustaca kullanan çıkar çevreleri, iki yıla yakın bir süre boyunca İstanbul'a cehennemi yaşattıkları gibi devletin yıkılışa giden sürecini durdurma imkânı sağlayacak girişimleri de etkisiz kılarak, en azından kırk-elli yıllık zaman kaybına ve nihayet bundan dolayı kendisini toparlayamamasına sebebiyet verdiler.

Kaynakça**Arşiv belgeleri**

Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB)

Bâbîâli Evrak Odası, 3802/285124, 3905/292825.

Cevdet - Adliye, 2202,

Cevdet – Askeri, 2202, 14432, 16171.

Cevdet - Dâhiliye, 1602.

Cevdet - Maliye, 1838, 11126.

Cevdet - Saray Maslahatı, 470.

Dâhiliye - İdari Kısım Belgeleri, 33/19.

Dâhiliye – Mütenevvia Kısım Belgeleri, 51/19.

Hatt-ı Humâyûn (HH), 16, 17, 19, 142, 1171,1341,1498, 2771, 3014, 5495, 6418, 7522, 7531, 7598, 7636, 17165, 19418, 23134, 25263, 35242, 51179, 52898, 53060, 53190, 53208, 53265, 53523, 53786, 53788, 53855, 53902, 53907, 53936, 53974, 54066.

İrade – Mabeyn-i Hümâyûn, 3/51, 6/32.

Kitap ve Makaleler

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, VIII, IX, Matbaa-i Amire, İstanbul 1292.

Ahmet Refik, *Kabakçı Mustafa*, Matbaa-i Hayriye, İstanbul 1331.

Akyıldız, Ali, “Sened-i İttifakın İlk Tam Metni”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.2, 1998, s.209-222.

Ali Seydî, *Alemdar Mustafa Paşa*, Kanaat Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul 1329.

Arapyan, Kalost, *Rusçuk Âyanı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları*, Çev.: Esat Uras, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1943.

Aslantaş, Selim, *Osmanlıda Sırp İsyanları*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

Beydilli, Kemal, “Kabakçı Mustafa İsyanı Akabinde Hazırlanan Hüccet-i Şer’iye”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.4, Aralık 2000, s.25-40.

Beyhan, Mehmet Ali, *Saray Günlüğü*, Doğu Kütüphanesi yayınları, İstanbul 2007.

Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, Haz.: Mehmet Ali Beyhan, 2 cilt, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 2003.

Derin, Fahri Ç., “Tüfengçi-başı Ârif Efendi Tarihçesi”, *Belleten*, C.XXXVIII, S.151, Temmuz 1974, s.379-443.

Derin, Fahri Ç., “Yayla İmâmı Risâlesi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.3, 1973, s.213-272.

Georg Oğulukyan'ın *Ruznamesi 1806-1810 İsyanları: III. Selim, IV Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, Tercüme ve notlar: Hrand D. Andreasyan, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul 1972.

Heyet, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.V, Güven Yayınevi, İstanbul 1971.

- İnce, Yunus, “Bir Görgü Tamğının Gözünden Kabakçı Mustafa İsyanı”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, S.9, Güz 2008, s.281-308.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.V, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1988.
- Karal, Enver Ziya, *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları – Nizam_ı Cedit*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1988.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayic-ül Vukuat*, (Sadeleştiren, Notlar ve Açıklamalar Ekleyen Neşet Çağatay), C. III-IV, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1987.
- Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi*, 2 cilt, Haz.: Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2015.
- Özkul, Osman, *III. Selim Döneminde Osmanlı Ulemâsı ve Yenileşme Konusundaki Tutumları (1789-1807)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996.
- Sunar, Mehmet Mert, “1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi'ni Çalışmaya Bir Girizgâh: Sefer İçin Asker Toplanması”, *History Studies*, C.X, S.3, April 2018, s.239-256.
- Şânizâde Mehmed Ataulâh Efendi, *Tarih-i Şânizâde*, I, İstanbul (tarihsiz).
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Asâkir-i Mansûreye Fes Giydirilmesi Hakkında Sadr-ı Âzamın Tahriri ve II. Mahmud'un Hatt-ı Hümayunu”, *Belleten*, C.XVIII, S.70, Nisan 1954, s.230.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Türk Tarih Kurumu yayınları, İstanbul 1942.
- Yeşil, Fatih, “İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasi ve Askeri Anatomisi”, *Nizâm-ı Kâdîm'den Nizâm-ı Cedîde, III. Selim ve Dönemi*, Ed.: Seyfi Kenan, İSAM yayınları, İstanbul 2010, s.391-494.
- Yıldız, Aysel, “Şeyhülislâm Şerifzâde Mehmed Atâullah Efendi, III. Selim ve Vek'a-yı Selimiyye”, *Nizâm-ı Kâdîm'den Nizâm-ı Cedîde, III. Selim ve Dönemi*, Ed.: Seyfi Kenan, İSAM yayınları, İstanbul 2010, s.529-564.
- Yıldız, Aysel, *Crisis and Rebellion in the Ottoman empire, The Downfall of a Sultan in the Age of Revolution*, I. B. Tauris, London & New York 2017.